ЧИСТОТІЛ

На крутому віражі гонщик у синьому шоломі спробував обминути гонщика в зеленому й вийти вперед.

Затиснувши кулаки, Данило підвівся, щоб краще бачити. Понад усе йому хотілось, аби першим до фінішу прийшов той, у синьому. Два попередніх заїзди, в яких синій брав участь, він уже виграв, і кожен раз Данило аплодував йому й азартно підбадьорював.

Маленька, худорлява постать мотогонщика чимось подобалася Данилові. У тому, як спортсмен зразу й відчайдушно узяв найвищий темп і як тримався на мотоциклі, відчувалося щось більше, аніж звичайна професійна майстерність. Мистецьку досконалість, довершеність та відвагу бачив у тому Данило і несподівано подумав: "Якщо синій вийде першим і в цьому заїзді, я їй сьогодні ще нічого не скажу".

Гонщик в зеленому зрозумів маневр супротивника і притиснув його до бар'єра. Чорний вихор гаревих колючок зметнувся в повітрі. Мотоцикл зеленого підскочив угору, підім'явши синього. Вибита з-під нього машина лежала на доріжці, і колеса продовжували обертатися. Стадіон мертво мовчав. Данило витяг сигарету й запалив.

"А, чорт,— подумав Данило, — і навіщо я його підганяв?"

Завила санітарна машина, підбігли люди з ношами, поклали гонщика у синьому. Лікар нахилився над ним. Другому гонщикові допомогли підвестись, і він рушив сам, сильно припадаючи на ліву ногу.

Диктор запевнив по радіо, що травми в обох мотогонщиків незначні. їхні мотоцикли відтягли на зелене поле. Доріжкою проїхав бадьорий газик із причепленою ззаду густозубою бороною, яка замела сліди аварії.

Санітарна машина, знову тривожно ревнувши, виїхала геть. На стадіоні з'явились учасники чергового заїзду.

Данило зміркував, що гонщика в синьому повезли, напевно, до травматологічної лікарні. Він запалив ще одну сигарету, йому було тривожно й млосно, ніби лихо сталося з близькою людиною. "Треба буде зателефонувати до травматології, запитати, що з хлопцем",— думав Данило.

Навіть не дивлячись на сестру, Данило відчував її нервову напруженість і уявляв збілілі, розхилені губи на такому ж блідому обличчі. "Сьогодні все одно ще нічого не скажу",— вирішив він, і від цього рішення на мить прийшло заспокоєння.

— Данку,— легенько торкнувшись братового плеча, сказала Калина, — я не хочу більше на це дивитися. Ходімо, добре?

Вони встали й почали вибиратися до проходу уздовж довгого ряду. Мовчки вийшли зі стадіону на вулицю і так само, не розмовляючи, рушили у напрямі до центру міста.

— Ти мовчиш так, ніби чекаєш, аби я спитала, про що думаєш...

— Я думаю про гонщика.

— Напевно, там справи погані, коли його понесли до машини?

— Не хвилюйся, якось обійдеться... Я не про те. Я думаю: що спонукує людей займатись таким видом спорту? Або ж — альпінізм. Азарт? Бажання перемогти? Цікавість? Заробіток? Та ні, я не знаю, щось не те, не так, щось інше... Досягти вершини?

Калині треба лягати на операцію. Сказати? Не сказати? Сьогодні? Завтра? Завтра. Краще завтра. А коли прийде завтра, можна знову

відкласти правду ще хоч на один день, хоча сестра буде відчувати, що він замовчує, і буде мучитись, але не запитає, хіба що так, здалека, боязко, як рани торкнеться, бідна, делікатна, гарна моя сестричка. Чому я не маю відваги сказати тобі правду?

— Знаєш, я піду додому. Не треба йти зі мною. Я сама. Будь здоров, Данку... Якщо надумаєш — подзвони завтра, я буду після шостої.

— Обов'язково подзвоню.

Срібний дощ перейшов через мене, думає Калина, срібний дощ із зеленої хмари, і я стала тоненьким деревом, білим деревом у рожевім цвіту. Ні, краще б я стала фонтаном, прозора струминка води, тиха струминка, довічна й нескінченна...

Калина переходила вулицю, їй хотілось зупинити червоний автомобіль і погладити, як собаку. Автомобіль проїхав повз неї, і думки йшли повз неї, неначе родилися не в її мозку, а десь поза ним, а вона їх бачила, як бачать вулицю, машини, будинки, і читала виразно, і напевне знала, що то саме її думки, а не чиїсь інші, хоча вони й мішалися з іншими — ті чужі переходили попри неї легкі й невиразні, вона не напружувала зору, аби їх роздивитись.

Віолончель була вже настроєна, Андрій збирався грати. Калина відчула це,ще з порога, відчула і з затаєним нетерпінням чекала першого звуку, першого тону, добутого із струни. Тихо, щоб не наполохати музику, причаїлась біля дверей, сподіваючись на той звук, на людський майже голос віолончелі, однак Андрій почув, що вона прийшла, і не грав. Тоді вона стала на порозі кімнати й попросила:

— Ти грай, Андрію, Гріга.

Смичок торкнувся струн, вдарив по них, вони скрикнули й згасли. Смагляве тіло віолончелі згиналося, тремтіло, рвалося кудись чи до

чогось. Андрієві пальці лежали на грифі, ніби намагалися утихомирити інструмент.

— Не маю настрою до Гріга,— сказав Андрій. Стілець під ним скрипнув, і Калина побачила, як

він разом із стільцем посунувся кудись далеко-далеко. Подовшала до безконечності, витяглась кімната. І там, на іншому її кінці, опинився Андрій, а вона зосталася тут, разом з віолончеллю. Торкнулась її гладенького дека, такого гладенького, що, здавалось, навіть найніжнігпий дотик міг би залишити на тій гладенькій поверхні слід. Маленький, віддалений бозна-куди Андрій запитав з протилежного, майже невидимого кінця кімнати:

— Ти з роботи?

— Ні,— сказала вона й усміхнулась,— Я з мотогонок.

— Милий жарт. Вирішила стати професійним спортсменом?

"Той хлопець, той мотогонщик,— моторошно подумалось Калині,— він може лишитися живим, але покаліченим, і ніколи не сяде на мотоцикла. То навіщо йому залишатися живим?"

— Я тільки дивилася. Ти вже вечеряв?

Андрій наближався. Розмовляти на віддалі було дуже важко, особливо про речі такі прості і звичайні, як вечеря та мотогонки.

— Антосько де?

— Хм...

Те "хм", очевидно, означало, що про сина годилося б питати насамперед, але Калина вдала, що не розуміє.

— Де, де?

— Пішов до сусідського хлопчика. Корабель якийсь майструють.

Андрій встав і рушив через кімнату до неї, але

хоча він усе йшов і йшов, наблизитись до Калини не міг ніяк, і так вони й були — поряд й не поряд, і вона все чекала, коли ж він таки підійде впритул, чекала так само затаєно й нетерпляче, як голосу віолончелі, і так само надарма.

Коли доля кого покарати хоче, то відбирає тому розум,— згадалися їй раптом слова з якоїсь старої притчі. Добре було б стати фонтаном. Холодною, байдужою, нескінченною струминкою води.

— Ходімо, повечеряємо, чуєш, Андрію?

Ніч усе насувалась і насувалась на неї, наближалась з кожною миттю, і випитий чай наближав її, і спалахи рекламного щита на протилежній стороні вулиці, і втомлене Антоськове обличчя, сонне й миле дитяче обличчя, котре він утирав м'яким волохатим рушником... Син лягав спати, і насувалася ніч, і Калина боялась ночі, бо ніч впритул підводила Калину до неї самої.

— Добраніч, мамо,— сказав син.

Калина підійшла до малого й розчесала тонкими, делікатними пальцями синову чупринку.

— Спи, малий.

Відсунути ніч можна було роботою. Калина розкладала на столі свої діалектологічні карти, покреслені кільцями, трикутниками, чотирикутниками в різних кольорах. Ті звані легендами знаки, за котрими жили слова, здавалися Калині символами пошуків і знахідок, символами всіх експедицій і розмов з людьми, під час яких не раз доводилося переконувати інших у значимості й смислі своєї роботи. Хліб, сіль, дорога, дім — люди думали здебільшого про сам предмет, основу слова, і їм було байдуже до того, як звучать слова, аби лиш можна було бачити, торкати рукою те, що вони називали. І яке має значення, як називався колись хліб і як вимовляли сіль, якщо хліб завше був хлібом, сіллю — сіль? У звучанні їх

назви колись і нині відмінність, як між характерами прадіда і правнука,— говорила Калина,— і стільки ж спільного.

Калину завжди надили слова, котрі мали духмяний присмак і жили своїм розкішним життям, відмінним від життя звичних, збуденнілих, припорошених слів. А коли ті незвичні слова укладались у такі самі незвичні фрази, випростовували з-під покривал таємничості руки, приходили звідкись із давнини, з небуття майже — Калина ладна була життя покласти, аби тільки втішатись ними хоч мить. Діалектологічний атлас, над яким працювала їхня група в інституті, обертався для неї не звичайною, необхідною роботою, а втіхою, і коли доводилось просто рахувати й зазначати на карті такі прості речі, як, приміром, де і як в різних районах кличуть чи називають молоденького лошака, вона бачила: біжить лошак на поклик, до простягнутої долоні з сіллю, біжить лошак, через сотні літ аж до її долоні, із передліття, зі старовинної Боянової пісні — і аж до її долоні. Лошак лизав теплим язиком її руку, вона знала, як приворожити і прикликати його, аби він став покірним і сумирним. А поза лошаком плили літа, і сотні літ, і складені докупи небуденні фрази, котрі не вміщалися у звичному. Могли хіба що

вродитися разом із мелодією на віолончелі: сперволіть; молодник; чорні тіні сходять під соснами. Тіні сходять. Сходять — як що? Далі од недоброї вісті. Далі од недоброї вісті. Далі од недоброї вісті.

Ніч можна було віддалити тільки працею, і Калина приносила з собою роботу з інституту, вона ладна була виконати все за всіх, вона брала на себе більше, ніж було можливе.

Часом пробувала загадувати щось наперед, але попереду не бачила нічого, було темне провалля, ніби вона опинилась посеред ночі в горах і не знала шляху ані назад, ані вперед. Тоді вона таки намацувала стежку назад, чіплялася руками за кущі, за гілки, за сипучі камінці і верталася до колишнього, оживляла шматочки давнього й обертала давнє на нинішнє.

Десь із дитинства виринала хата, якась старезна й дивна; там стояв стіл; давній, як сама хата, досі ще вогкий і пахучий, наче дерево, з якого він колись був виструганий; здавалось, у ньому досі пульсує живиця чи просто якийсь прохолодний сік, і стіл дихає. У тій хаті Калині дозволяли читати старезну книгу, давній-прадавній зільник, книга була написана чудними літерами, але Калина вже тоді любила слова і втішалася до шалу їх звучанням, і з тремтінням у пальцях і в душі брала ту книгу кожен раз і навчилася тих літер. Жовті крихкі листки паперу, зшиті нитками й оправлені саморуч якимось чорним негнучким картоном, потріпаним по краях, були списані чудними словами, і чим чуднішими й незрозумі-лішими були, тим більше було в них зваби, тим соковитіше вимовлялись. Вона списувала ті слова, і коли дописувала хоча б одне речення до кінця, то знала вже набагато більше, аніж на початку роботи, і знала таке, чого не довідалась би ніде більше. Пам'ять її затримувала все, дещо навіть — назавжди, і коли вона згадувала ту книгу, то слова чомусь пахли зіллям.

"Єсть же трава ведмеже вухо, а росте на добрих землях на роменських і на старих лугах, і по городах роменських, зростом в стрілу і вище, листом мохува-та, цвіт жовтий, дух вельми добрий від неї і від

цвіту, і та трава добра давати коням у вівсі ж і пар коням губу і ніздрі, а не буде нориці".

Що то — землі роменські? І де вони — ті землі ро-менські, дивовижні землі з чудодійною травою? Як дійти до тих земель? Можна було б запитати когось із старших, але Калина не питала і не тільки тому, що боялася показати свою немудрість чи необізнаність, а й тому, що хотіла сама віднайти ті землі роменські, старі луги, траву ведмеже вухо, дух від котрої вельми добрий. Цілими днями бродила вона в лугах, що починалися майже відразу за домом, і приносила до хати повні оберемки духмяних трав. її почали прозивати Калиною-зілляркою. Наймення пристало до неї, і потай від усіх самій собі признавалася, що подобається їй таке наймення. "Єсть трава дягиль, росте по городах і сухих місцях, собою в лікоть. У кого зуби болять, корінь тримай в зубах, вельми догоден..." "Єсть трава васильки, єством гаряча й благовонна, а той дух твердительний тим, кої страждають головним мозком".

Єсть трава васильки, єством гаряча й благовонна.

Вони перебрели з Андрієм поле, замаєне волошками, і опинилися біля ріки. Берег темнів уже, сонце впало у воду й на пісок, розсипалося, згасло, і волошки десь далеко, на тому полі, почорніли від темряви. Віолончель вродилася несподівано, наче прикликана чарівним словом, вродилася з темряви і зазвучала в уяві ще перше, ніж Андрій встиг би насправді торкнутися струн смичком. Мелодія була дуже проста, зовсім проста, як волошки на лузі, але єством гаряча. Віолончель світилася у пітьмі, як ріка під місяцем, у ній, величезній і щедрій, відбивалося небо — так само, як у ріці, і сплескували сріблясті риби, вдаряючи хвостами по струнах.

Іншого разу вони з Андрієм ночували десь в горах, у напіврозваленій, напівструхлявілій хижі. Мотоцикл залишили надворі, Калина сама його водила й мала до нього сентимент, як до живої істоти. Знайшовши в хижі заіржавілу лампу, сяк-так добули світла, почепили під стелю лампу. Змайстрували із залишків якихось дощок "стіл" і "лаву" і вечеряли, мов

королі,— цілий світ належав їм, і хижа була палацом, а їли хліб, присолений густо, й молоду хрустку цибулю. Вночі, коли вони вже спали на вимощеному з трави й власного одягу ложі, у їх сон увірвався затаєний скрип, і шарудіння крил, і дикий, розпачливий крик, ніби когось стягали з гори уділ, кидали впровалй, а той хтось надривно скаржився, видирався, просився й погрожував заразом. То кричали сойки — з'ясувалося це на світанні, коли побачили тих навдивовижу гарних, барвистих птахів — уночі ж було жахно, і Андрій ледве-ледве змусив себе встати й подивитись, увімкнувши фару мотоцикла, чи й насправді десь когось поблизу не збираються послати у інший світ.

Потім вони поїхали мотоциклом далі, у Косів, до Ксені Ковалючки, з котрою Калина заприятелювала, коли була в Косові з діалектологічною експедицією. Ксеня знала безліч коломийок, і в тих коломийках Калині хотілося умиватись, купатись, пірнати й не виплисти. Мова — як таїна велика, замкнене у корчазі вино, трунок майже незвіданий до дна ніким, п'янкий і хмільний до шалу. Калині хотілось будь-що розкоркувати корчагу, аби самій причаститися хмільного трунку і дати скуштувати його іншим. Вона відчувала мову, як щось живе, але непіддатливе, напруго, хотілось торкнутись живого, змусити зазвуча-ти те, чого досі ніхто не чув, і знов повернути все до непіддатливості.

У Косові її одного разу, ще на початку знайомства з Ксенею, застав у місті превеликий дощ. Вона вскочила до темнуватої брами, аби там перечекати зливу, а злива не вщухала, вже було води по кісточки. Якесь мале кудлате песеня, промокле геть чисто, вскочило у ту ж браму і притулилося до Калининих ніг, шукаючи захисту й тепла. Калина взяла його на руки, песеня тремтіло й поскімлювало, і так застала їх в брамі якась немолода жіночка і сказала, що мешкає тут, у цьому домі, і запросила до себе — обсохнути й просто поговорити.

Калина увійшла — і при порозі остовпіла. На неї полився і хлинув, як щойно перебута злива надворі, цілий косівський барвистий ярмарок з писанками й ліжниками, з інкрустованим деревом і глиняними, розписаними біло-зеленим, куманцями. Усього було так багато і так без

ліку, що годі було повірити в реальність речей. Та жінка все своє життя збирала їх і тепер вони не вміщалися в хаті, найкращі і незвичайні вишивки мішалися з речами наївними й примітивними, ніби та жінка часом втрачала відчуття вартості речей і брала собі усе, що траплялось під руку — або ж і справді не годна була відрізнити мистецтво від звичайної ремісничої роботи. Кімната була напівтемна, вільготна, в ній пахло старизною і пліснявою, жінка викладала перед Калиною все нові й нові скарби, ніби вперше хтось увійшов у її дім, і вона врешті мала змогу похвалитися своїм багатством.

— Мабуть, вам би треба віддати це до музею,— сказала Калина, очі її вже втомилися дивитись, втомились від невтримної різноманітності барв і форм.

— Е, то нехай собі потім, по моїй смерті, усе за одним заходом нехай собі заберуть. Зараз то моє. Ми з чоловіком починали разом збирати. Його вже нема, я мушу берегти, знаєте... Я мушу берегти, бо то його...

Зробилося лячно від тих слів і вже хотілося вийти геть, песеня обігрілося і обсохло, умостилося на білому з чорним ліжнику й не хотіло рухатись.

— Ходи, приблудо, — покликала Калина, — ми вже тут, мабуть, надокучили.

— То не ваш песик? — запитала господиня.

— Та ні, не мій, ми просто разом хотіли перечекати дощ у брамі.

— Залиште його мені. Жива душа буде,— попросила господиня. Калина погодилась, бо й не знала, що мала б робити з песеням, якби воно внадилось.

— Я вам за нього щось дам...

— Ох, де там! То ж не моє!

— Кажуть, собак не можна дарувати. Треба завжди за такий дарунок віддячувати. Ось, візьміть.

Жінка втиснула Калині до рук гарну дерев'яну касетку, маленьку й майстерно інкрустовану. Калина мимоволі взяла — і вийшла. По дощі було свіжо, уздовж вулицями збігали бурхливі потоки води. Намагаючись запам'ятати вуличку й дім, Калина йшла босоніж по воді. Ногам було приємно, Калині було весело й гіркувато водночас.

Є така трава, висока, м'якостебла, і листя мохова-те, росте по лугах, і попідтинню росте й в парках, а може, також на землях роменських, але де ж ті землі роменські далекі, як добратися до них? Є така трава, чистотіл називається, жовто цвіте, а коли надламати — молоко жовтувате скапує з пораненого стебла. Є така трава.

Дитяча згадка про чудодійні трави й чудодійні слова ожила раптом і несподівано, й дитяча віра змагалася з тим, що знала: рятунку не буває. Просто не може бути.

Але є така трава, чистотіл називається.

Професор пропонував операцію, іншого виходу він не бачив. Операції Калина не хотіла. Біль, невідомість, можливість невдачі — те все не здавалося страшним. Боялась себе фізично зміненої — тієї, з котрою їй доведеться стати віч-на-віч по операції. Може, то буде не вона? Операції не хотіла.

Данило працював в онкологічній лікарні. Був асистентом професора, який повинен був робити операцію Калині. Легше на самому собі випробувати зовсім не вартий довір'я препарат, аніж оперувати когось із близьких. То не лише Данилові так було, то пострах кожного хірурга — побачити на операційному столі близьку людину.

Данило найкраще знав, що операція невідворотна. Безліч скрупульозно проведених аналізів, страх, неймовірний страх, при відкритті, що примарний, мерзенний і непереможний, непереможний привид, навислий над людьми, приступив до сестри. Те, чого боявся найбільше. Голубувата клітина. Всепожираю-ча клітина. Він бачив постійно щось повзуче, уперте й ненаситне, що відбирало у нього сестру, і був безсилий, безборонний, не знаходив у собі відваги усміхатись їй і запевняти, що все буде гаразд. Він втрачав перед її поглядом усю свою професійну витримку і вміння удавати бадьорість та віру — він розгублювався і никнув при ній, і їхні розмови були фальшивими й ніякими, усе втрачало сенс, і Данилові часом спадало на думку покинути медицину й ніколи не повертатися до неї.

Хапався за всякі можливості, як дилетант. Раптом захотілося повірити в знахарів і замовляння, ще іншим разом з'являлася думка — а що, коли це все помилка, коли це неправда, коли це просто жахливе випробування, покладене на нього — і от завтра почнеться новий день, прийде світання світле, як у дитинстві, і вони з Калиною опиняться вдвох під прозорим теплим дощем, босоніж і простоволосі, під дощем удвох, наввистрибки по тротуарі, по бруківці, місто ще зовсім сонне, а вони вистрибнули у дощ, бо хтось казав, що коли втрапиш у перший весняний дощ, то скоріше ростеш і станеш неймовірно сильним. Тільки треба, аби на світанні, обов'язково на світанні. 6 така трава, чистотіл називається... Данило познайомив сестру з Ковалевичем. Вони прийшли обидва десь перед полуднем. Ковалевич оглянув її, а потому вони всі сиділи в їдальні за столом, уставленим полумисками з варениками. Гарячі вареники з картоплею, щедро присмачені рум'яними шкварками, смакували усім, і Калина дивилася, як вони з апетитом їли, і боялася, що за тими варениками й звичайними застольними бесідами, і за чаркою з доброю горілкою геть чисто забудуть про неї — усі забудуть і навіть Андрій забуде, і коли скінчаться вареники, і вичерпаються всі теми для бесіди, а на денці пляшки зникне остання краплина горілки, вони встануть, чемно й люб'язно подякують, похвалять кулінарні здібності господині й підуть геть, залишивши її саму, забравши надію на чистотіл.

Данило вірив у новий препарат Ковалевича. Так, звичайно, універсальних ліків бути не може. Але хотілося вірити, бо вже траплялись випадки, коли цей препарат, ще не досконалий, давав позитивні наслідки. Професор називав Ковалевича шарлатаном. Зрештою, він називав шарлатанством усе, що не було хірургією. Всупереч професоровій думці, Данило вірив. Поєднання хімії і народної медицини могло дати справді несподівані результати. Ковалевичу було дуже важко продовжувати свою роботу — якраз через ту недовіру серед онкологів і через надмірне довір'я хворих. Вони хапались за все, за найменшу можливість порятунку, і на кафедрі, де працював Ковале-вич, постійно з'являлись усе нові й нові прохачі. Хтось звинуватив Ковалевича у тому, що він бере великі гроші за свій ще не до кінця перевірений препарат. Інші дорікали професійною нечесністю. Насправді нічого, окрім важкої праці і втоми, Ковале-вич не знав. Дружина й дочка його жили в іншому місті — Ковалевич мав у гуртожитку маленьку захаращену кімнату, в роботі йому допомагали лише кілька студентів-медиків. Калина не розуміла,— і не хотіла навіть вникати,— в який спосіб виготовляється препарат. Є така трава чистотіл — шепотіли їй старі, пропахлі зіллям сторінки читаного в дитинстві зіль-ника, і нічого більше їй не треба було, опріч того шепоту, котрий нагадував дитинство і родив віру.

Приглядалась до Ковалевича, запам'ятовуючи його руки і рухи. Вони були м'які, якісь округлі, сміх його звучав не дуже приємно — щось жіноче раптом вловлювала Калина у тому сміхові. І все-таки вона вірила. Тільки щоб за тими варениками вони не забули про неї, тільки б не забули.

— То що, у неділю вибираємось по чистотіл? — Ковалевич обтер уста серветкою і додав: — Добрі ж ваші вареники, ще десь у дитинстві такі їв! Зрештою, вам не обов'язково їхати, я запропонував просто так — екскурсія, прогулянка по чистому повітрі, всього лише кілька кілометрів од міста.

Місцина, трохи багниста, була вся геть чисто вкрита жовтим цвітом чистотілу. Калинині руки замастилися жовтим, і вона рвала і рвала зілля,

ніби хотіла засипати ним усе в місті, аби зілля проростало скрізь, аби витикалося із стін будинків і стелилося тротуарами, аби зафарбовувало цілий світ у цей рятівний жовтий колір.

Але то не були землі роменські.

Вона відмовилась від препарату Ковалевича й дала згоду на операцію. Вона прочитала випадково свій діагноз в історії хвороби. Canzer. Написано це було гарним каліграфічним почерком, і жовтий, охайно списаний папірець той вона побачила в руках недолугого практиканта, котрий сидів край її постелі і все допитувався, чи ось там, саме там, справа, у неї нічого не болить.

— Нічого. Ніде нічого мене не болить,— сказала Калина, не відриваючи очей від того коротенького слова. Знала, в якій лікарні лежить. Знала, що поряд мало не щодня вмирають люди, і хтось казав, ніби тих, у кого нема рідні, спалюють, а попіл ховають он там, у тих заростях — дурниці! — сперечалась Калина, а всередині щось завмирало й терпло, і жахний крик гайвороння над деревами в'язався з тією страшною оповідкою, і думала: "Господи, як добре, що е рідня..." У самому кінці коридора у вузенькій темній палаті вже другий тиждень лежала хвора жінка — сама лиш коричнева шкіра, напнута на білому простирадлі, і в ту шкіру вганяли й вганяли морфій, аби не стогнала й не кричала тонким, болючим криком: "Сестричко! Сестричко!" Коли хтось із хворих виходив, сусіди по палатах кивали головами, бо всі про всіх напевно знали, що у тих, інших, та сама хвороба, лише про себе ніхто не хотів знати, ані вірити. Здавалось, люди ладні були вмирати від чого завгодно,— ба навіть безліч разів ладні були вмирати,— аби лише не від цього, не від цього, не від цього...

На сусіднім з Калиною ліжку лежала стара жінка, її привезли з кровотечею — вона упала, миючи вікна, упала з підвіконня — а кровотеча була зовсім не з того падіння. Стара ж нічого не знала, вона пов'язувала голову чистенькою білою хустинкою, з-під котрої кокетливо визирала сива, стрижена як у дівчинки, гривка; хвора з апетитом їла лікарняну

страву, і в ній раптом прокинулось бажання повелівати й наказувати. Досі вона виконувала тільки чужі бажання, це помітно було з того, як розмовляли з нею син і невістка, приходячи у відвідини — а тут раптом випала можливість не тільки просити, а й наказувати. І вона змушувала усіх подавати їй все геть чисто, що забаг-лося; то відчиняти вікна, коли їй на те приходила охота, то води вмиватися, коли падумається, і навіть уколи робити, коли заманеться. Стара, мабуть, переживала найкращу пору свого життя, не відаючи, що саме зараз йому надходить кінець. Калина здогадувалась про свою хворобу,— і, як інші, не хотіла вірити. Але те слово, коротесеньке слово,— воно вповзло в неї, фіолетові довгопалі руки потяглися до неї звідусіль, і вже не було рятунку, запаморочливий крик в тієї палати, що в кінці коридору, видирався тепер ніби з її власних уст, й вона затиснула губи, прикусила їх зубами, аби не закричати насправді. Серце провалювалось і провалювалось кудись углиб, ніби вона стала криницею без дна і початку. Калина торкалась рукою грудей і злякана тим дотиком, знову випростала руку. Отже, таки це правда...

— Але ж повинно боліти,— упирався практикант,— повинно боліти, судячи... е... е...

Він аж тепер запримітив, що хвора прочитала написане на жовтому листку паперу, її розширені зіниці, чорні без міри на синій сітківці, спинились на тім слові і застигли ніби.

...Не буде світанку під дощем, босоніж, простоволосо — аби рости скоріше. Данило затерплими устами пробував поцілувати сестру, але вона не давалась.

— Нехай ріжуть. Не руш мене. Не питай нічого. Я все знаю. Ти теж усе знаєш. Мовчи. Я не хочу нічого чути. Нехай ріжуть. Нехай візьмуть й покладуть на той білий-білісінький стіл. Я хочу, аби це все вже скінчилось. Не жалій мене. Я тебе ненавиджу. Я вас усіх ненавиджу. Брехуни фальшиві. Йди геть.

Хворі тут сповідалися. їх тягнуло до сповідей, у цій лікарні, у цій палаті, де всі все знали, але ніхто нічого не хотів знати.

— ...І я їм сказала: ні, я вас не викажу, але до хати не візьму. Я маю діти, я хочу, аби діти жили, а хтось викаже — німці прийдуть, ні вам, ні мені жити вже не прийдеться. І я їх не пустила до хати.

— А що з ними подіялося?

— Не знаю. Ох, не знаю...

— Кожен має на совісті щось такого... Ви не переймайтесь, то вже давно минуло...

"Замовкніть. Ну, та вже замовкніть",— беззвучно благала Калина. Вона змушувала себе думати про щось гарне. Про щось безгрішне. Сперволіть так ведеться...

Слух ловив гарне слово: сперволіть. А зла думка підсміювалась: пощо воно тобі?

Антоську, ти пам'ятаєш, як ми з тобою одного разу йшли ввечері вздовж вулиці, і я бачила звичайних перехожих із звичайними парасольками — бо мо-росило — звичайні тротуарні плити з налиплими на них осінніми листками бачила я. А що ти бачив, Антоську? Може, парасольки, блискучі від дощу, здавалися тобі вітрилами, а перехожі — кораблями, мокре ж осіннє листя ти міг собі мати за скарби, зато-нулі на дні моря.

Ти мене тоді запитав:

— Чому ти така невесела? Тобі не подобається дощ?

— Так,— сказала я. — Мені не подобається дощ. Небо запнуте хмарами й не видно жодної зірки.

— А хочеш,— мовив ти,— хочеш, я скажу тобі, де поділися зірки, мамо? Вони в мене в кишені, слово честі, ти послухай, як дзвенять.

Антосько, несвідомий небезпеки, Антосько, котрий не знає страху й твердо переконаний, що дядько Данило вилікує маму й вона скоро повернеться додому,— Антосько сміється:

— Я не пам'ятаю, мамо, це ти все вигадуєш, не було такого!

Але ж було, Антоську, все ось так і було.

Ти ворухнув рукою в кишені, і я почула, як там щось задзвеніло. Ясна річ, так могли дзвеніти лише зорі, коли їх покласти до кишені.

— Ти вигадуєш, мамо! — сміється Антосько.

— Не вигадую.

Зовсім рано, на світанні, до тебе у вікно постукала Хазяйка зірок, вона була сумна — як я — і її сріблясте волосся сумно спадало вділ, вкриваючи її геть усю, як плащем, а сині очі поробились вузенькі, як щілинки — видно було, що вона плакала.

— Послухай, хлопчику, — сказала гостя й тихо схлипнула, як дитина, в котрої відібрали повітряну кульку.— Послухай,— сказала вона,— мої найкращі зірки зблякли і затуманились, вони раніше сяяли яскраво, як величезні скляні іграшки на ялинці, а ось тепер їх навіть не видно.

— У чому ж річ? — поцікавився ти, бо ти тоді любив завжди про все знати до решти.

— їх треба почистити й натерти до блиску, подумай тільки, вони так давно світять, а їх ніхто ніколи не чистив... Я б сама зробила це, та глянь, які у мене ніжні руки, які маленькі — хіба я можу впоратися з такою роботою?

— Чому ти не прийшла раніше! — вигукнув ти.— Невже хочеш, аби твої зірки до решти вгасли? Давай їх сюди.

Хазяйка зірок сплеснула тендітними долонями, зорі опинилися у твоїй кишені — тому й не видно було тоді ввечері жодної зірки на небі, бо як же вони могли світити, коли найгарніші і найбільші лежали в твоїй кишені і так гарно подзвонювали і чекали, поки ти їх начистиш до блиску.

— Ну що ти вигадуєш, мамо?

— То не я вигадую, синку,— то ти тоді вигадував. У тебе в кишені були звичайнісінькі цвяхи, чотири іржаві цвяхи, я їх знайшла, коли ти ліг спати, і я складала твої штанці.

— Слово честі? Ти правду кажеш?

— Звичайно, правду. А зараз йди вже додому. І не забудь вивчити англійську як слід.

Коли операція закінчилася, на Даниловому халаті рудявою краплею зосталася кров. Жорстка втома затискала його, м'яла й калічила. Калина лежала, приспана наркозом, непорушна і нетутешня. Данило як ніколи, боявся також наркозу, колись у нього на очах померла жінка, зовсім молода — Данило був ще студентом і відбував практику. Та жінка була здорова і лише кілька днів тому народила дитину, але простудилася, почався мастит, довелося оперувати. Наркозу вона не витримала. Хірург ще не встиг підвести скальпель, а вона вже була мертва, і нічого не пощастило зробити, хоч пробували все можливе. Потім хірург і анестезіолог складали вину на все, що завгодно, ніяк не хотіли прийняти

на себе й крихти тя-гару. Вони метушились налякано: репутація, професійна честь, розголос — увесь Львів, цілий Львів знатиме. Найважливіше було саме це, їм залежало найбільше на цьому, вони мало що не навколішках благали родичів молодої жінки не писати до газети, не розголошувати, не розголошувати! — а чоловік померлої дивився на все непритомними сліпими очима, і губи його ворушились, ніби він збирався щось казати, але забув, як скласти докупи літеру до літери. Данилові робилось від того моторошно, він з наївністю хлопчака питав себе, чи давали ці люди клятву Гіппократа.

Від наркозу Калину пробудив спів. Тоненькі фальшиві голоси без слів — чи просто надто нерозбірливо — виводили якусь таку тужливу пісню, що це скидалось на погребовий спів. Дивлячись на своє пласке, вкрите лікарняною ковдрою тіло, Калина не могла зрозуміти, що діється. Біль раптом оповив її, обплутав, видер з тіла нерви і натягнув, аби та фальшива мелодія ще болючіше рвала їх на шматочки. Віолончель просилася до неї — чи то Калина хотіла почути її голос, але фальшиві голоси перебивали все інше, хоча були дуже тоненькі й тихі. То співали три жінки з сусідньої палати. Вони співали завжди й раніше, всі три були з одного села, до них рідко приїздили родичі, бо не так просто покинути господарство на селі і не так просто вибратися до Львова, коли тебе тримає вдома корова й город — ті хворі жінки розуміли все й не скаржилися, не ремствували, бо й самі чинили б так само,— але, мабуть, щось нило й боліло їм помимо болю фізичного, щось докучало, і вони вечорами співали своїх надміру сумних пісень.

Єсть така трава — чистотіл називається... На землях роменських росте. Де ж ті землі роменські незвідані? Калина плакала, сльози скочувалися по щоках, по шиї, але то вже було не Калинине тіло, і вона не втирала сліз.

— Ну от, тепер все буде гаразд,— сказав Андрій, намагаючись не зустрітися поглядом з Калиною.— Тепер усе буде гаразд, ти тільки їя^, чуєш?

— Андрію, мені хочеться бути фонтаном.

— Калино, не треба. Будь мужня і розумна. Ти дуже хороша, Калино... Хочеш, я тобі розповім, як я слухав Баха в Домському соборі?

— Я хочу бути Домським собором. Нотою в музиці Баха. Не звертай на мене уваги. От собі — звичайний приступ меланхолії. Таких як я, у старовинній Спарті ще немовлятами скидали вділ зі стіни. У прірву. Щоб не докучали собі й іншим. Поки ще навіть не встигали усвідомити себе — скидали. Як я собі осточортіла. Я тобі заздрю, мені здається, що ти сам собі ніколи не обриднеш.

— Перестань, Калино. Все вже позаду. Навіщо ж істерика?

— Ну, звичайно, істерика. Під три чорти з такими істеричками, котрі мізерну особисту подію роздувають до розмірів всесвітньої катастрофи. Слухай, а може, вони мають рацію, ці істерички? Тисячі катастроф, катаклізмів, заворушень — внутрішніх, таких же непересічних, як зовнішні,— хіба вони не рів-

—

ні одне одному 1 І хіба ті, зовнішні, — не бувають часом результатом катастроф внутрішніх?

— Калино, перестань. Спробуй заснути, добре? І обов'язково їж, моя хороша, чуєш?

— Добре, я їстиму.

Боязко роззиралась Калина по кімнаті, наче втрапила в незнайоме місце.

"Бідна ти моя",— думав Данило.

На столі стояли квіти, лежала коробка цукерок, сліпуче виблискувала натерта насвіжо підлога, і вікна також блискотіли, і келихи на столі — Антосько й Андрій раді були з роботи своїх рук, вони так гарно приготувалися до її приходу — от лише віолончель, замкнута в похмуро-чорний, як фрак, футляр, надаремно намагалась випростати завмерле чутливе тіло. Все стояло на своїх місцях, нічого не пересували,— Калині здавалось, що кімната інша, 'і речі витісняють і виштовхують її геть, вона б хотіла все чисто забрати звідси, залишити голі кімнати, аби Андрій не чіплявся очима за кожний предмет, поминаючи поглядом її, прикриваючись тими зайвими речами, котрі витісняли її з дому. Андрій знайшов спосіб стати далеко, відгородитися від неї — аби лиш не торкнутись рукою її тіла, аби не мусити затримувати погляд на ній, Калині.

— Що ти, Калино? Ти чогось хочеш? — запитав Андрій.

— Хочу. Знаєш, чого я хочу? Я хочу захотіти чого-небудь. Інших бажань я не маю.

— Ну-ну, не треба. Не треба, Калино. Тепер усе буде гаразд.— Говорячи, Андрій дивився на Данила, і Калина вичитала в тому погляді тільки одне: бачиш, починається знову, що робити тепер? Що тепер робити і як бути?

Віолончель тихо поскаржилась і відступила, коли до неї доторкнулись Калинині руки. Вона визволила інструмент з футляра, тепер на деці ясніла плямка від світла, і крізь ту плямку, як через вікно, можна було бачити, що діється в душі віолончелі. З естради нікому не видно муки на Андрієвому обличчі, лише Калина знала ту муку, бо музика мусила спершу перейти через Андрія і аж потім потрапляла на волю завдяки віолончелі, а коли музика переходить через людину, то це родить муку. Нехай також втіху, насолоду, але ж і муку, і Калина знала про це. Коли

Андрій залишався сам на естраді — він і віолончель — Калина заплющувала очі, аби нічого не бачити, бо то виглядало так, ніби інструмент і людина, обдерті й відкриті до неможливого, стоять напоказ і лише для муки. Слух — то щось делікатніше, тонше, навіть витонченіше — у порівнянні з зором, зір безсоромний і нав'язливий, він вимагає деталей і чіткості. Зір — це щось реальне й реалістично грубе, слух тактовніший і добріший. Бачити не хотіла Калина, як родиться мука на обличчі Андрія, їй боляче робилося від цього, а також від споглядання фізичної єдності Андрієвих рук і тіла віолончелі; вона заплющувала очі й думала, що справді було б добре, якби людина, забажавши, могла обернутися на слух. Стати зором. Стати слухом. Стати собою. Стати нічим. Стати музикою.

Віолончель пестила й утихомирювала. Андрій ставав музикою. Вагалась би, відповідаючи, кого любить. Андрія? Віолончель? Розрізнено, відокремлено їх не було. Віолончель, зрештою, існувала і без Андрія, але мовчала. Андрія без неї не зоставалося взагалі.

Двоє уславлених і підпилих столичних музик, як найпровінційніші кравці, доїдали просто з консервної банки рештки шпротів, що зосталися з вечері, влаштованої спеціально для них. Обоє в білих, запітнілих під пахвами сорочках, без краваток і без фраків,

звільнені від публіки і від необхідності удавати елегантних джентльменів — доїдали шпроти, оливкове масло стікало їм по пальцях на білі серветки. Вони реготали й запивали регіт і шпроти горілкою з перцем, роздобутою також спеціально для них. Були якісь ще люди, Калина не розрізняла їх облич, так зоднаковила їх вечеря. Андрій усе не міг розпрощатися. Столичні світила (їм, може, бракувало Андріє-вого хисту, однак Андрієві бракувало їхньої слави) світили на Калину хтивими очима. Калина з болем дивилась, як Андрій простягає руку по їх визнання. Понад усе на світі їй хотілось, аби він сам, без віолончелі, був так само сповнений муки, сумнівів, терзання й радості, і гордості, але без віолончелі він малів, і вона боялася завжди, аби цього ніхто не помітив,

аби ніхто не знав його малості, слабості, щоб нікому не здався він смішним.

Одне ніколи не спадало їй на думку — що його єдність з віолончеллю може послабитись, розладнатись, що він може втратити свою владу над інструментом або ж відмовитись від неї задля чогось іншого. Все інше в поєднанні з ним було для Калини несуттєвим, не мало сенсу, бо з ним в'язалася тільки віолончель, його пальці королювали на струнах, його пальці тремтіли на струнах і лише віолончель мала сенс. Без неї Калина себе самої не могла уявити, без неї Калина себе не бачила. Світила оглядали її масними поглядами, ніби й очі їм зволожило оливкове масло.

— Гарна в мене дружина, правда?

— О-о! Такий клейнод, Андрію Максимовичу, такий клейнод, котрий потребує особливої оправні

— Ха-ха-ха!

Трясло її, як у лихоманці. З кімнати Калина вибігла, як налякана дитина. Потім на вулиці Андрій просив пояснити, чому вона так поводиться, як можна було не попрощатись, дорікав він їй за невихованість й нетактовність — а то знову впадав у ревнощі і принижувався до підозріння — ти надто гарна, Калино, аби не зрадити, і чомусь уперто умовляв:

— Хочеш — зрадь, з ким хочеш, тільки не йди, не йди від мене, залишися...

Зв'язок з віолончеллю розсипався, ламався. Калина притримувала його, як могла, і втримувала, і знову поєднувала його з інструментом, бо інакше він никнув і щезав, щезав зовсім, її Андрій.

П'яний Андрій хотів узяти до рук інструмент, але віолончель видерлася, боячись образи, рятуючи себе від скверни й насильства, і звук, різкий і короткий, був докором і насміхом.

Тепер їй, новій і понівеченій Калині, залишився Андрій без віолончелі, він не вмів утримувати єдності, він боявся нової Калини, і це було для неї лихом, котрого вона майже не могла перебути. Без Андрія. Без його музики. Добре б обернутися фонтаном. Андрій не прийняв її такою, якою вона стала. Вона не приймала його без віолончелі. Добре б стати фонтаном. Фонтан себе не усвідомлює. А, однак, існує. Калина думала: я себе усвідомлюю, але мене нема.

Гори, голі й насторожені, гірко й надаремно сподівалися снігу. Вітер терся об стовбури сумних і засоромлених своєю наготою буків, тріпав руки ялиць, кепкував із безсилля дубів і невтішності гірських вершин. Ріки захолонули, над ними плентався сизий туман, як довічний мандрівник, що ніде й ніколи не знаходить собі притулку й пристановища. Мороз висушив дороги, вони посіріли й знебарвилися, гірські западини й заглибини позбулися своєї чарівної синяви і здавались мілкими, невиразними й нетаємничи-ми. Щось тривожне й гірке тріпотіло в цій неочіку-ваній сірості, ніби й справді зима заблукала десь чи навмисне обминала гори, або ж взагалі поламалась усталена з предковічності ритмічна зміна пір року, і гори зосталися покинуті напризволяще, у невідомості.

Калина готова була зняти з себе одіж і прикрити нею гори, аби тільки не бачити тої голої, промерзлої наскрізь болісті...

Було ще зовсім рано.

Данило й решта товариства пішли снідати, а Калині чомусь не хотілось, ті гори без снігу притримували її при собі й не відпускали.

Учора ввечері, коли вони приїхали в Сколе й побачили, що нема снігу, Антосько мало що не плакав, а тепер будь-що намагався умовити старших, аби їхати далі, до Ворохти, бо там, казали, сніг випав. Старші ж були розважні й обачливі, як звичайно трапляється, вони вважали, що насамперед слід подбати про хліб насущний, і пішли снідати, приобіцявши Ан-тоськові по сніданні зателефонувати до Ворохти й запитати, чи є сніг — бо навіщо знову рушати за снігом, як за маною? Антосько сумно подивився услід за всіма, сподіваючись, що хоч дядько Данило не довго сидітиме в їдальні й сам поспішиться телефонувати до Ворохти. Інакше для чого було їхати сюди й брати з собою лижі? Данило ж почувався дуже ніяково, бо то він умовив Калину вибратися в гори, аби трохи розважитись й відпочити в суботу й неділю — і тепер Данилові здавалося, що він чимось завинив перед сестрою — зрештою, він за все прикре, що траплялось Калині, звинувачував тільки себе. Ніби то від нього могло залежати, випав сніг у горах чи ні.

На подвір'ї біля готелю стояв їхній маленький автобус, найнятий на два дні в міському екскурсійному бюро. На запорошеній стінці автобуса, — така буває лише серед посушливого літа, коли дороги розсипаються пилом,— на його запорошеній стінці Антосько пальцем повиводив смішних пузатих чоловічків з лижами у руках. У свої дванадцять років, не знайомий з почуттям страху і без найменшого усвідомлення небезпеки, Антосько долав на лижах най-крутіші спуски й найзапаморочливіші трампліни. Калина пробувала побороти в собі страх за сина, але це їй ніколи не вдавалось, і вона через силу погоджувалась на його вправи з лижами. їй хотілось бути весь час при ньому, навіть замість нього, і вона уся зіщулювалась і здригалась, коли син, задерикувато свиснувши, відривався від вершечка гори й летів у долину.

Давке, аж ніби якесь сизувате повітря холодило й пронизувало. Готель стояв такий самий сірий і непривітний, як решта незасніженого світу довкола. Калині здавалось, що там ще холодніше, аніж надворі. Крізь щілини погано пригнаних вікон протікав мороз і розливався по кімнатах. Вода в брудному умивальнику текла тоненькою, готовою згаснути цівкою і боязко було намилювати руки — хто зна, чи пощастить

змити мильну піну. Постіль виглядала також сірою й була вогка, ніби її не досушили.

Напередодні їм зосталося тільки одне для втіхи — піти погрітися до ресторану. Антоськові Калина звеліла одягнути теплий пуловер і лягати до ліжка. У когось знайшовся ще бутерброд і трохи кави у термосі, тим хлопець, невибагливий до їжі, повечеряв, а потім, тремтячи від холоду, умостився з книжкою в ліжку. Окрім малого, в кімнаті було ще двоє мужчин, вони грали в шахи і не помічали поза грою нічого довкола. Виглядало, що ті двоє приїхали до Сколе якраз задля того, аби зіграти у шахи.

Ресторан, де вони вечеряли, називався "Вівчарик". Був затишний і приємний, стилізований під гуцульську хату, з дерев'яними лавами й столами, з прегарною старовинною кінського збруєю, завішаною при самому вході над високими порогами. Сиділи при довгому столі, на таких же довгих лавах, їли гарячі й смачні гуцульські страви і слухали якусь дивну пісню, її наспівував підпилий гармоніст, старанно й щосили мнучи інструмент. Хтось із них завів старої львівської пісні, гармоніст спершу старався переспівати великий гурт, а потім махнув рукою, сперся підборіддям на гармонію і блаженно слухав, заплющивши очі і похитуючи п'яною розпелеханою головою.

Світло було не надто різке, людські обличчя набрали якоїсь примарності поміж тих жовтавих дерев'яних стін і вибивалися з ритму пісні, яка звучала в бистрому темпі. В товаристві були люди, котрих Калина раніше ніколи не бачила, вона пробувала пов'язати їхні голоси з їхніми обличчями, їй те не вдавалось ніяк. Симпатичний і високий хлопець у грубезних бутсах і грубезному, гарно виробленому светрі надумав запросити її до танцю — під ту мелодію старого львівського шлягера — вона погодилась. Зблизька побачила, яке в хлопця юне і незатьмарене обличчя, він усміхався їй підбадьорливо напівдитячою усмішкою і просив Калину, аби вона також усміхнулась.

— Я бачив, як ви всміхалися до свого сина, це було так мило!

Калина раптом запідозрила, що то Данило намовив хлопця запросити її до танцю. П'яний гармоніст упіймав нарешті ритм і тепер видобував з гармонії мелодію львівського шлягера, танцювали ще декілька пар, хлопчисько впевнено й гарно вів Калину у танці, і їй було добре, коли б не думка, що Данило намовив хлопця, та ще коли б той хлопець нічого не говорив, а він, злегка захмелений, правив їй компліменти і все вимагав усмішки, а потім врешті трохи знесилено, трохи іронічно сказав:

— Ви чудово танцюєте. Я теж добре танцюю. Чому ж нам не вдається танець? Ви розумієте, про що я говорю?

Калина розуміла, він справді танцював добре, але вони рухалися ніби кожен зосібна, ніщо не єднало їх, і хлопець надаремно пробував перейти через Калинину відчуженість. А вона відчула раптом, що от зараз до неї підступає знову те, чого вона постійно боялась, від чого намагався відірвати її Данило, і ці його спроби нічого не розв'язували, ці його спроби кожен раз натикалися на Калинину безнадію. Я хочу бути фонтаном. Я хочу бути фонтаном. Я хочу в Дом-ський собор. Ні, я хочу бути Домським собором або вулицею. Камінцем. Нотою в музиці Баха. Однією-однісінькою маленькою чорною нотою, котру програють блискавично. Бах писав божественну музику, а в житті він був грубезним, втомленим чоловіком, обтяженим злиднями і дітьми. Може, якраз завдяки цьому він писав божественну музику? Я хочу, аби мене взагалі не було. Не потім не було, а від початку не було.

Безконечний львівський шлягер закінчився, хлопець подякував їй за танець — так, як це вміє робити справжній львівський хлопець, галантно і з дрібкою самовпевненості. З дрібкою переваги над партнером і над цілим світом. І ще з якимось делікатним натяком чи обіцянкою чогось приємного.

— Данку, я вже піду. Залишайся, якщо маєш охоту,— сказала вона братові.

— Кави не питимеш?

— Не хочу кави.

— А я б таки випив. Може, почекаєш на мене?

— Я піду сама, ти залишайся. Данило встав і пішов за сестрою.

Вони ступили на місток, завішений над гірською річкою. Темрява заховала опори, до яких місток був прикріплений, і він коливався у туманному холодному мареві, коливався і розгойдувався, тремтів над прірвою. Калині здавалось, що досить зробити один необережний рух — і місток упаде. Розгойдувались вогні, розгойдувався темний, без снігу, ліс, готовий був обірватись уділ місяць, туманний і невиразний, як обличчя людини в задимленій кімнаті.

Калина безнадійно і навпомацки хотіла торкнутися чогось певного, вона у думці поверталася до міста, але й там було все хитке, наче примарне: коли вона покидала хоч на деякий час Львів, їй завжди чомусь здавалось, що от повернеться — і не застане міста на місці. Міста на місці.

Двоє мужчин в Антоськовій кімнаті все ще грали в шахи, вони навіть не відгукнулися на стук, яким Калина попередила про свій прихід. Антосько спав, поверх ковдри лежала ще й куртка. На книжці, кинутій під ліжко,— і коли він перестане кидати книжки на підлогу! — білів папірець. Антоськовим почерком там було написано: "Мамо, тебе просили зайти до 15, якщо повернешся до 12. Ан."

Хм, подумала Калина, хто б то міг просити?

Данило примостився поблизу гравців у шахи, і обличчя його прибрало відразу того неприсутнього й зосередженого виразу, як звичайно буває

над шахівницею. Антосько спав, десь там лежали в автобусі готові до найвищих вершин лижі Антоська, такі непотрібні й зайві без снігу.

Калина встала й пішла шукати п'ятнадцятий номер.

— Добрий вечір,— сказала вона людям, котрі були в п'ятнадцятому номері,— хтось просив мене зайти сюди. Однак, мабуть, це помилка, бо не бачу нікого знайомого.

Заникуючись трохи, Калина при тому оглядала кімнату, здавалось, ці люди жили тут давно і ніби звикли до свого тимчасового житла, як звикають, проживши на одному місці з добрий десяток літ. На стінах кнопками були попришпилювані фотографії, і добрий знавець склав би їм найвищу оцінку, а поміж фотографій — дитячі малюнки, ескізи якихось фантастичних будівель, і звичайне креслення, а ще також одна маленька поштівка, вся списана доокруж великими літерами. На столі стояла надпочата пляшка вина й навпіл розрізана цитрина у бляшаній тарілці. Півдесятка ліжок, і валізка, з якої визирав краєчок червоної спіднички — це була чудова декорація, і Калина ловила поміж предметами, речами, заслоненими вікнами й фотографіями на стінах настрій, погляди, обличчя й руки. Вона відразу-запримітила неймовірно чорні очі, ті очі на дівочому обличчі лише споглядали, вони не вбирали, не приймали в себе нічого й тому не могли ані крихти повернути назад — вони лише дивилися; а також були руки, тонкі, бистрі, із смаглявими пальцями, вони нервово перебігали, як білиці, з предмета на предмет і вбирали й сприймали значно більше, аніж ті величезні очі. Люди тим часом приглядались їй, збігло й вистачило кільканадцяти секунд, аби приглянутись одне одному.

— Добре, що ви прийшли, я таки сподівався, що прийдете,— сказав той, з нервовими руками — біли-цями,— прошу сідати і вибачте за нашу надокучливість. Бачите...— він глянув при тому на одного зі своїх товаришів, ніби перепоручаючи йому пояснити все далі, і той, невеликий на зріст, стрижений по-хлоп'ячому й по-старечому повільний, сказав:

— Ми познайомилися з вашим сином — страшенно симпатичний хлопчик; він сказав, що ви — діалектолог, і ми попросимо вас розв'язати наш спір.

Він говорив так спокійно і впевнено, ніби й не думав, що Калина може відмовитись.

— Ми робимо фільм, у нас виникла суперечка з приводу діалогів, тексту, одним словом. Прошу сідати, однак, може, вип'єте вина?

Калина заперечливо хитнула головою.

Вони всі присунулись ближче, чи то їй здалося. Один убраний так, ніби от зараз збирався до зйомок — у жовтій сорочці, у височезних чорних чоботях і з широким поясом, пробитим блискучими бляшками, в руках він обертав ножа в навдивовижу гарно оздоблених піхвах, довге волосся спадало йому на плечі, чорне і щось хиже, а заразом наполохано-нер-вове визирало з вузьких уст, з гострого підборіддя; він лежав упоперек ліжка, коли Калина увійшла, а зараз ніяк не міг знайти собі місця й никав по кімнаті, чіпляючись ногами за стільці. Дівчина з лячно-чорними очима намацувала малою ніжкою пантофель, той з поясом пересунув їй пантофель мимохідь, і ще інший, русявий, з вусами й бородою, котра щойно почала, мабуть, проростати й не пасувала якось до його делікатних вилиць і м'яко зазначених вуст та малого носа — той сказав до чорного у поясі:

— Та вгомонися ти, чуєш!

— Ми просимо вас переглянути цей текст,— тут не дуже багато, зовсім небагато, це не забере вам часу,— ви перегляньте й скажіть, як думаєте: чи маємо ми право й чи добре це буде — використовувати діалект аж у такій мірі, як нам пропонує автор — і чи, зрештою, локальні ці діалектизми?

— І ви здастеся на мою думку? — усміхнулась Калина.

— А знаєте — чом би й ні — все залежить від того, як будете аргументувати.

— Я тут довго не затримаюсь, не знаю, чи встигну — усього день чи два...

— Знаємо. Приїхали за снігом,— сказав той, невисокий,— ми також чекаємо снігу і хоча б трохи сонця. Сонце доводиться ловити на перевалі, як рибу в ятір. Хоча на хвилю спинити. Сидимо й стережемо його. Часом щастить, а більше — ні,— але то вічна історія, ми вічно ловимо погоду. До речі, я — режисер, це — наша героїня,— показав він на дівчину,— а хлопці нехай представляються самі.

Дівчина повернула до Калини байдуже, холодне, на диво холодне при таких чорних очах обличчя. Вона мала коси, довгі як у шестикласниці, її неус-міхнений запаморочливий погляд ковзав по поверхні речей, як по чомусь страшенно віддаленому.

— То ви прочитаєте? Я вам зараз поясню сенс суперечки, вона зайшла в нас раптово якось,— сказав русявий.— Ми слухаємо, як говорять тут люди — і здається, що надто фальшуємо, намагаючись надміру точно передати колорит тутешньої говірки, цей надмір разить і дратує, ніби навмисне ми наголошуємо саме на барві мови, бо не знайшли, не відкрили іншого способу показати людей. А є ж інше... Але, може, вас не цікавлять професіональні суперечки?

— Навіщо ти нав'язуєш свою точку зору? — сказав той, з нервовими руками, котрий заговорив перший. Він дивився на Калину, й вона побачила себе їхніми очима — свою непроникну, непроглядну засмученість, зовсім бліді вуста і руки на колінах; до неї доторкався новий, трохи знаний, трохи уявлюва-ний світ, вони навзаєм приглядались одне одному, вона й той світ, але господарі не мали наміру відхиляти для

неї ласкаво завісу над своїм світом, вони показали їй те, що, на їх думку, могло бути їй зрозумілим, ніхто навіть не сказав назви фільму, просто їм у роботі знадобилась її поміч, от як хтось би, приміром, пробував підняти заважкий камінь і попросив перехожого підсобити, і перехожий годиться допомогти, не питаючи навіть, пощо той камінь треба зрушити з місця.

— Гаразд,— сказала Калина,— я охоче прочитаю.

— Дякую,— зрадів режисер,— Чи не вип'єте вина? Він забув, що Калина відмовилась хвилю тому

пити, налив у склянку вина, простяг Калині, вона взяла склянку, але не пила, тоді русявий усміхнувся:

— Давайте удвох — де ж таки змушувати пити вино саму-однісіньку людину! Вони сьогодні не п'ють, вони чекають снігу — я можу чекати снігу і пити вино, в мене проклятий настрій нині. Хочете, розповім, чому в мене проклятий настрій?

Калина розуміла, що треба подякувати за вино й піти. Видно було, що вони втомлені — зрештою, взагалі не випадало довго й мовчки сидіти й розглядати їх, але вона не могла звестися, не могла побороти в собі цікавості, не могла покинути цей теплий кімнатний рейвах, якого люди не помічали навіть.

— Облиш ти свої сентименти, — похмуро сказав чорний, з поясом. Вони так і не назвали своїх імен, Калина з фільмів упізнала тільки русявого; зараз очі у нього були дуже сині, він часто кліпав повіками й все торкався рукою бороди, видно, вона йому ще незвична й заважала — але і його Калині не бажа-лось називати в думці на ймення, вони, може, й самі тепер повинні були забути власні імена, вони жили під чужими іменами і мусили звикнути до тих імен, і до бороди той русявий мусив звикнути, і до хижості — той, з поясом; Калині було заздрісно, що вона не

має такої змоги перевтілення, заникнення в самій собі чогось власного хоча б на короткий, на мізерний час.

— Байдуже, що отой кепкує з мене,— махнув рукою русявий,— ви послухайте, гаразд?

Актори снідали в тому ж "Вівчарику", нашвидкуруч, так снідають зазвичай люди перед роботою, похапцем і не надто розбираючи, що їдять, і якраз на той мент зайшла туди зграйка молоденьких дівчат, веселих і молоденьких дівчат, вони сіли при сусідньому столику й щось замовили, і перешіптувались, зиркаючи на людей, котрі снідали, поспішаючи до роботи, і посміювались, як то роблять завжди дівчата в гурті. Той гурт їм служить захистом від осуду й іронії, в гурті дівчата ладні що завгодно встругнути і відчувають себе впевнено і трохи зухвало. Одна лиш, у сивій, гарно кроєній свиті й величезній квітчастій хустині з довгими торочками була ніби поза гуртом, окрема, самотня й непричетна; русявий сидів навпроти неї, і був до безтями радий, що бачить її зранку, на самому початку дня — бачить її обличчя, неймовірно чисте, ніби щойно змите живою водою, вузеньке, наполовину прикрите хустиною, дуже поважне й навіть сумне, з тремткою лінією брів і ясними, аж надто ясними очима. В тому обличчі при м'якому смуткові привиджувалась урочиста, добра, як благословення, святість, і він дивився невідривно у те просвітління, і Калина ніби сама була при тому — так він оповідав — і важко, аж чорно, затужила за віолончеллю і за містом. Бо коли йти вниз її улюбленою вулицею, то один мент, на легкому, ледь примітному повороті, видно білі вигнуті, як дека віолончелі стіни старого собору, і Калина запрагла побачити світлу стіну старовинної забудови.

— Можна вас на хвилину? — запитала дівчина у квітчастій хустині. Вона була висока й тонконога, як журавличка; чоботи з довгими халявами не сягали їй колін, і вона переступала з ноги на ногу нетерпляче, як дитина, котрій важко встояти на одному місці і хочеться притьмом і відразу бути скрізь водночас.

— Можна вас на хвилинку? — сказала вона русявому, і з обличчя її не зникала поважна, сумовита святість, коли вона запитала: — Ви кіношник?

— Ні,— наче не розуміючи, відповів актор, намагаючись відсторонитись від того жаргонного і прикрого слівця, а вона усміхнулась і похитала головою:

— Але ж я знаю, ви — кіношник. Я бачила вас уже в кількох фільмах, ви знімаєте якийсь фільм і... Але ходіть звідсіля, не маю я охоти, аби вони,— дівчина кивнула вбік товаришок,— аби вони дивились. Хм, вони не вірили, що я підійду до вас і що ви схочете зі мною говорити... Ходіть звідси.

Він не мав часу, за якусь хвилю автобус від'їжджав на перевал, однак він пішов з нею.

— Давайте, підемо туди,— вона звела долоню й махнула отак, майже навмання, в бік лісу, і коли вони йшли через хисткий висячий місток, вона сказала йому, що хоче, аби він узяв її. Тоді він раптом відчув бажання обламати місток, аби все потонуло.

— Сентиментальна історія, — гнівався чорний, з^ поясом.— Чи ти собі думаєш, ніби святість її вже пропала? Може, вона також мала тебе за святого — з твоєю бородою й синім зором, ну-ну, не гнівайся! — вона також гадала, що ти святий, а, господи, вона ж не приступила до мене з тим своїм коханням, на моїм виду — всі сім смертних гріхів виписані, як на старому придорожньому камені, котрий бачив людей зо два десятки століть... То що я казав? Ага, вона мала тебе за святого, як ти її, і хотіла, аби першим у неї був хтось незвичайний, небуденний. Що ти вчепився за те слівце — "кіношник"? Чи дитина знає, як говорити до святого? Вона ж його вперше побачила, того святого!

— Замовкни, слухай! Ти здатен вивернути все на третю сторону. А є тільки лице і зворотня сторона з рубцями. Мовчи вже краще.

— Виворіт з рубцями? Є два світи — той, істинний, справжній, і другий, видимий тобі, тобою побачений і сприйнятий, в тобі відбитий. Ніякого зворотнього боку з рубцями!

— Не знаю, голубе,— сказав той, з нервовими руками,— але, по-моєму, ти гніваєшся не за те, що вона сказала, а за те, що виявилась не святою, як здавалося тобі.

— Годі вам, хлопці,— сказала дівчина,— завелися. Вона, мабуть, уже й не згадує про цю пригоду.

Ще смутніше, аніж перше, було Калині, вона боялась повернутись додому й не застати білої стіни. Восени на грушевім дереві в саду біля собору зоставалась вгорі і високо одна груша, набрякла, набиралася жовтим соком і не опадала, коли вже й листя майже геть чисто зів'яло, сама одна поміж білою стіною і чорними деревами, і ніхто не міг її досягти.

— Хтозна,— сказала Калина,— може, вона й сама не відає гаразд, навіщо так зробила.

У номері було вже темно й усі спали, коли Калина повернулась. Вирішила не світити світла, взяла тільки ковдру й стілець, винесла в коридор, загорнула ноги ковдрою і вмостилась читати сценарій — власне, кілька розрізнених шматків, зв'язку між котрими неможливо було вловити. Тьмяна лампочка висіла надто високо, доводилось напружувати зір, а що Калині хотілося розібрати й зауваження на полях тексту, писані від руки, то вона до очей мало що не підносила написане. В коридорі ще були люди, розмовляли напівголосно, четверо грали в преферанс, майже мовчки, перекидаючись словом-другим, хтось димів цигаркою й кашляв хрипко, над усіма запахами стелився запах погано випраної білизни,

адміністраторка кілька разів пройшла попри Калину, а потому запропонувала сісти при своєму столику, де тліла настільна лампа. Калина подякувала й сіла.

Була там, у сценарії, стара жінка, котра поховала чоловіка, як належить за звичаєм. Поплакала, а потому призналась щиро, що не жалкує за ним анітрохи, і нехай гріх так казати, і нехай легка буде йому

земля, а таки попомучив він її за життя, і не бачила вона світа білого за його пияцтвом — то тепер аж для неї життя починається, і замаїла хату зеленим; і тремтким, чудним голосом співала пісень, давніх, дівочих, бо перше їх не виспівала, то мусила ж те зробити хоча тепер. А врешті попросила дочку, аби дала їй грошей, бо хоче купити собі убрання для останньої безповоротної дороги. І поїхала з тими грошима до міста.

Надвечір вернулась. Мала обличчя трохи лукаве, а трохи винувате й не хвалилась купленим, аж поки дочка не попросила, а тоді повиймала й ніяково показувала: цукерки у великій барвистій пачці. Церата на стіл. Хустка яскраво-червона, у квітах, а через ті квіти — густо-золота блискотлива нитка просмикнута. Дочка гнівалася й сміялася водночас: "Таж люди глузуватимуть з мене, мамо, якщо я вас у таку хустку вберу, коли ви помрете". А стара мить подумала, притулила до щоки ту хустку й сказала засоромлено, як впіймана на злому вчинку добра дитина: а я в ній ще по неділях трохи походжу...

Калина читала — ні, дивилась, оглядала, бачила ту сцену: стара тримала дівочу хустину, стара співала дівочу пісню, стара витягла й давала онукам цукерки, а коли роздала геть усі, то раптом подумала, що сама таких не куштувала ані разу, і попросила онуку, аби дала їй одну ів тих розділених помежи всіх цукерок.

Чорний, з широким поясом, пройшов повз Калину не примітивши чи не впізнавши її. Ніж він мав тепер причеплений до пояса і йшов поволі, лунко відбиваючи крок по цементованій підлозі.

Адміністраторка сердито й зло сказала:

— Холера б те кіно взяла. Табір циганський. Чисто циганський табір. Всім дівкам в голові поперевертaлось, бодай би вже їхали.

...Скриня. Стара. Кована. З надщербинами. В скрині біла сорочка, давня й тонка, а ще невбира-на. Ніким ані разу. Приїздила в гори жінка одна, потому казали, що то велика поетеса, але в горах того не знали, знали тільки, що добра була. Донечку мала її господиня, то її жінка грамоти навчила, а за науку ані гроша не взяла та й геть поїхала. Казала, що мусить повернутись, обов'язково мусить повернутись, бо дуже їй гори полюбились, коли б здоровша була, усі плаї сходила б, але не годна була, от, може, потому, як ще повернеться, то таки піде аж ген туди, де не була ні разу тепер. Господиня сорочку полотняну виткала й гарно вишила; біла сорочка й не груба, та жінка була делікатна, не могла б у грубій сорочці ходити, а лиш у тонкій. Хотіла господиня віддати сорочку за те, що грамоти її доню вчила, однак гостя не поверталась — ані на той рік, ані на другий, ані вже ніколи, і сорочка, біла, вишивана, невбира-на, лежала у скрині літами, бо лише їй належала і більше ніхто не смів убирати. Казали, що та жінка була велика поетеса і слабувала важко, і померла небавом потому, як у горах була, а її біла невбирана сорочка зосталася.

Біла сорочка, чиста, незаплямлена.

Калинине вухо вже не ловило звучання написаних слів, тільки та біла сорочка, та ніким не вбирана, а дівкам усім у голові поперевертaлось, святість ходить ненарушена, як сорочка невбирана.

Було ще зовсім рано. Данило й решта товариства пішли снідати, Антосько пішов з ними, а Калина не хотіла. Хотіла побачити режисера й віддати йому розрізнені шматки тексту, і пояснити, що читала не так, як її просили.

— Жаль,— сказав режисер,— жаль, що ви не маєте часу, аби перечитати все, і саме так, як би то нам треба було, Жаль... Слухайте, а може, не поїдете до

Ворохти? Краще з нами до перевалу, можете сісти з малим у мою машину, може, ви допоможете нам упіймати сонце, гаразд?

Обличчя в нього втомлене, ніби він перебув якусь нелегку хворобу. З готелю якраз вийшла дівчина з чорними очима, тепер було видно, що вона старша, аніж здавалося Калині спершу, на ній була волохата тепла шапка з довгими вухами і в таку ж шапку вбраний був хлопчик, який тримався за її руку.

— На кого мені його залишити сьогодні, Петре Івановичу? — запитала вона режисера. — Він усім тут геть чисто обрид і всіх замучив, ніхто не хоче його стерегти.

Малий із зухвалим зацікавленням приглядався до Калини, мовби надумувався, чим би їй дошкулити.

— Ти бегемот,— поінформував він урешті,— я бачив тебе в зоопарку, — і показав Калині язика.

— Ох, ну й дитина,— втомлено сказала його мати.— Не гнівайтесь, будь ласка. Я не маю ніякого педагогічного хисту й не знаю, що з нього виросте.

— Знаєш,— сказав малий.— Я ж тобі вже пояснював, що буду приборкувати леопардів.

— Та вже ж,— погодилася мати,— кого завгодно ти здатен приборкати.

— Згодні їхати? — наполягав режисер.

— Дякую, я б то охоче поїхала, таж є ще мій син і брат.

— Брат може сісти в наш автобус, якщо матиме бажання, а малий — з нами, в машині.

Антосько згодився лише з однією умовою: потім обов'язково вирушати до Ворохти, навіть якщо решта попутників — львів'ян відмовляться.

Біла невбирана сорочка. Невбирана і біла. Чим вище в гори, тим жахітнішою була та голизна без снігу. Калина заплющила очі. Антосько ж усе кричав:

— Глянь, глянь, мамо, там сосна над самим проваллям, як звір лапою тримається!

Не хотіла бачити нічого, окрім тої білої невбира-ної сорочки, і раптом машину шарпнуло, занесло вбік, рвонуло — Антосько! — заціпеніло й закричало водночас усе в Калині, але не видобулось на зовні криком. Автобус, що їхав попереду, навально, заднім ходом скочувався на них, насувався на них і машина звисла переднім колесом над прірвою, і завмерла, автобус, мало що не торкнувши автомобіля, також зупинився у кільканадцяти метрах нижче, на дорозі.

Калина переполоханими, безвладними руками обмацувала Антоськове обличчя, плечі, знову обличчя, і плакала, а перед очима чомусь крутилося, оберталося колесо мотоцикла і синій шолом.

— Ну й історія,— сказав трохи зблідлий Антосько, злегенька й дещо зніяковіло намагаючись звільнитись від материних обіймів, страху і сліз.— Ви класно вивели машину,— схвально, по-дорослому сказав хлопчик режисерові і глянув уділ.— Нічого собі ямка! Дна нема.

Режисер розмірковував, що мав чинити далі. Тут, на горі, вітер був як наруга несподівана. Калина знову заплющила очі й не хотіла бачити нікого довкруг. Калина була ялицею. Вона учепилася цупкими пальцями коренів за землю, за виступ скелі над безоднею і трималася. Так, незважаючи на все, трималася. Був день нинішній, і завтрашній також буде ще. Яке безглуздя — говорити: бачу востаннє! Треба казати: бачу знову. Була дорога, машина, люди, Антосько... Де... де Антосько? Ага, ось він.

Отже, досі весь час було просто страшно. Це був звичайнісінький страх. Страх — це щось, над чим людина не владна? Чи владна? Ось цієї миті вона підійшла до цього зовсім близько, впритул, і знову було страшно, але тепер уже тільки за Антоська. Решта відступила, зникла, ніби цей різкий поштовх машини, цей майже невловимий момент, який відділяв "бути" від "не бути" (не її, а сина, Антоська), звільнив її від усього попереднього, чи надовго — вона ще не знала, але зараз вона почувала себе вивільненою і майже щасливою.

Вона затулила обличчя долонями, і крик знову завмер, не розірвав легенів, і Калина нечутно видихнула: а-а-а, а-а-а.

Щось говорив Данило, вона ніяк не могла утямити, що він говорить, та й взагалі — чи варто було зараз говорити щось, чи мали значення слова? Уперше в житті Калині слова здавалися чимось стороннім, відчуженим і навіть зайвим. Бо хіба зараз мало значення щось, окрім того, що он там стоїть Антосько, розмахує руками, сміється:

— Ну що ти, Калино? Що ти, сестричко? Вибач мені, прости, Калино...

Данило брав на себе якусь вину? Смішний!

— Що? Що ти кажеш? — запитала вона якось зовсім беззвучно і знетямлено.

Данило відчув себе безсилим, як щойно в автобусі, який сповзав униз, сунув на машину поміж двома прірвами.

— Калино...

— Ну що, все гаразд. Нічого, ні-ні! Здається, я перестала...— вона хотіла сказати, що перестала боятися, і раптом їй здалося, що вона не бачить Антоська.— Де ж він? Де Антосько?

— Та ось же він,— сказав Данило, показуючи на хлопчика.

До Калини підійшов зніяковілий режисер.

— Вибачте, ви вже нам вибачте за таку невдалу екскурсію.

— Усе гаразд. Усе,— повторила Калина, мовби

заклинаючи це "гаразд" затриматися якнайдовше.— Ви чудово вели машину.

То тільки аж тепер я по-справжньому була впритул до цього. І не відчула нічого, крім страху за сина.

Усе втихло, все враз відступилося, було не боляче, не гірко, а тільки тихо. Все зсувалося з неї, падало, неначе зайвий одяг, вона стояла насамоті з собою, стояла перед власним поглядом у самій лише білій, неторканій, невбираній сорочці, тоненьке деревце вигиналося, наче гриф віолончелі, я відбоялася, усього відбоялася, щойно я пережила найвищий страх, страшнішого понад це нічого уже бути не може. Он Антосько. Калина доторкнулася до тонкої смереки і відчула, що в ній самій забриніло щось світле і тихе. Долоня, торкнувшись стовбура, стала вологою, холодною, посвіжішала відразу.

— Сніг, сніг! — гукав Антосько. — Мамо, сніг! Сніг почав падати навально. Калина схлипувала

й сміялася. Сніг упав і заліг відразу густо й біло, і гори під його покровом розпростерли скорчене, змаліле досі від холоду тіло, й підвелись вище. Глибини засиніли, потекли голубі тіні, вітер ніби щез, і сніг лежав добрий, спокійний і наче теплий. Було аж до тривожного чисто.

— Як на землях роменських.

— Що, мамо?

— Ні, нічого.

— Ти дозволиш мені на лижах піти сьогодні, мамо? Відразу, коли повернемося?

— Сніг не зовсім глибокий, сину.

— Все одно! Я все одно хочу.

— Добре, — сказала Калина, — коли хочеш, то добре.

По горах розпростерлася біла невбирана сорочка.